

JÓZEF BORZYSZKOWSKI
Gdańsk

INSTYTUT KASZUBSKI – STOWARZYSZENIE LUDZI NAUKI

W dziejach najnowszych Kaszubów, w procesie kształtowania się naszej świadomości etnicznej i narodowej, jak i w rozwoju ruchu kaszubsko-pomorskiego, szczególną rolę odegrały badania naukowe, dotyczące historii Kaszub i Pomorza oraz języka i kultury „resztek Słowian na południowym brzegu Bałtyku”¹ – pradawnych mieszkańców tej nadbałtyckiej krainy. Przebudzenie etniczno-narodowe Kaszubów, żyjących w całości od 1772 r. w państwie pruskim i ulegających germanizacji, zapoczątkowała na dobre Wiosna Ludów 1848 r. Szczególną rolę odegrał dr Florian Ceynowa (1817-1881), uznany z czasem za ojca regionalizmu kaszubskiego². On to swoimi manifestami, twórczością literacką i naukową, szerokimi kontaktami naukowymi w świecie, zwłaszcza słowiańskim, ale także niemieckim, spowodował zaistnienie wśród ludzi nauki i polityki, nie tylko polskiej, tzw. kwestii kaszubskiej³. Chodziło generalnie o odpowiedź na pytanie, kim są Kaszubi żyjący między Polską a Niemcami i jaki jest status językowy kaszubszczyzny w świecie języków słowiańskich. Stanowisko Ceynowy sprowadzić można do podkreślenia odrębności etnicznej i podmiotowości językowej Kaszubów i kaszubszczyzny jako pozostałości Słowian nadbałtyckich, dla których najbliższa jest Polska i Polacy jako starsi bracia, nazbyt zapatrzeni w tradycje szlacheckie, nierozumiejący jego ludowej – demokratycznej wizji świata Kaszubów⁴. Okolicznością utrudniającą zrozumienie i akceptację idei Ceynowy wśród elit polskich były jego sympatie pansłowiańskie i żywione do pewnego czasu nadzieje związane z Rosją, stanowiącą główny podmiot wśród wrogich Polsce zaborców. Niemniej jednak potomkowie uznali po latach, iż F. Ceynowa, będący z przekonania politycznych gorącym demokratą, jako budziiciel Kaszubów był osobistością na miarę ogólnosłowiańską⁵.

¹ Zob. A. Hilferding, *Ostatki Słowian na jużnom bjeriegu Baltijskowo Moria*, Petersburg 1856; toż w tłumaczeniu na język niemiecki *Die Überreste der Slaven auf die Südküste des baltischen Meers*, „Zeitschrift für slavische Literatur, Kunst und Wissenschaft” 1864, t. 1-2.

² Zob. A. Bukowski, *Regionalizm kaszubski. Ruch naukowy, literacki i kulturalny*. Poznań 1950.

³ Zob. J. N. Baudouin de Courtenay, *Kurze Resumé der „Kaschubischen Frage”*, „Acta Casubiana” t. 2, Gdańsk 2000.

⁴ J. Karnowski, *Dr Florian Ceynowa. Napisał w setną rocznicę urodzin (r.1917)*, „Gryf” R. 1921, nr 2-4 i R. 1922 nr 1-2; toż, oprac. i posłowiem opatrzył J. Treder, Gdańsk 1997.

⁵ L. Roppel, *Dr Florian Ceynowa na miarę słowiańską...*, „Kłeka” 1939, nr 1-3; A. Bukowski, *Florian Ceynowa, twórca regionalizmu kaszubskiego*, Gdańsk 1947; J. Borzyszkowski, *O Florianie Ceynowie i jego biografach*, w: *Nad Bałtykiem, Pregolą i Łyną XVI-XX wiek. Księga Pamiątkowa poświęcona Jubileuszowi 50-lecia pracy naukowej profesora Janusza Jasińskiego*, pod red. Z. Rondonańskiej, Olsztyn 2006.

Kontynuatorzy badań i działalności Ceynowy, tworzący na początku XX w. ruch młodokaszubski, skupiony wokół dra Aleksandra Majkowskiego (1876-1938) i wydawanego przezeń od 1908 r. czasopisma „Gryf” – „Pisma dla spraw kaszubskich”, wspomnianą „kwestię kaszubską” rozstrzygnęli rzucając hasło: „co kaszubskie to polskie”, stawiając sobie zadanie dokumentowania i wszechstronnego rozwoju kaszubszczyzny, zwłaszcza rodzimej kultury i języka, ale również umacniania podmiotowości Kaszubów w świecie polityki i gospodarki. W 1912 r. powołali w Gdańsku Towarzystwo Młodokaszubów, a w 1913 r. stworzyli w Sopocie Muzeum Kaszubsko-Pomorskie⁶, których ciekawy rozwój przekreślił wybuch I wojny światowej.

Z młodokaszubami współpracował najwybitniejszy wśród ówczesnych kaszubologów – Niemiec, dr Friedrich Lorentz (1870-1936), językoznawca, historyk i etnolog, współtwórca *Verein für Kaschubische Volkskunde*, założonego w 1907 r. w Kartuzach⁷.

Po 1920 r., w warunkach podziału Kaszub między odrodzoną Polskę, Niemcy i Wolne Miasto Gdańsk, ruch kaszubski również się odrodził w różnych ośrodkach polskiego Pomorza, a w Gdańsku za przyczyną m.in. młodokaszubów powstało w 1922 r. polskie Towarzystwo Przyjaciół Nauki i Sztuki. Ono to przyjęło, jako jedno z pól swojej działalności badania kaszuboznawcze, które stały się również ważnym punktem programu powołanego do życia w 1925 r. w Toruniu Instytutu Bałtyckiego⁸.

Po II wojnie światowej badania kaszuboznawcze, kontynuowane w różnych ośrodkach naukowych Polski, ale także za granicą, m.in. w Berlinie, z czasem skoncentrowane zostały głównie w Gdańsku. Początkowo skupione były w Wyższej Szkole Pedagogicznej i Gdańskim Towarzystwie Naukowym, z którym bliską współpracę podjęło powołane do życia w 1956 r. Zrzeszenie Kaszubskie, od 1964 r. Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, postulujące m.in. powołanie Uniwersytetu Gdańskiego, co stało się faktem w 1970 r.! Odtąd badania kaszuboznawcze skupione zostały głównie w UG.

Od pierwszych lat powojennych w środowisku działaczy kaszubskich żywa była idea powołania samodzielnego Instytutu Kaszubskiego jako towarzystwa lub placówki badawczej. Wyartykułowano ją m.in. w środowisku wychodzącego w Wejherowie w latach 1945-1947 pisma „Zrżesz Kaszëbskô”, a oczekiwany profil sprecyzowano w następnym dziesięcioleciu na łamach dwutygodnika „Kaszëbë”, organu Zrzeszenia Kaszubskiego, redagowanego przez młodych działaczy z Tadeuszem Bolduanem (1930-2005) na czele. Młodzi redaktorzy „Kaszëb” widzieli potrzebę powstania

⁶ Zob. J. Borzyszkowski, *Aleksander Majkowski (1876-1938). Biografia historyczna*, Gdańsk-Wejherowo 2004.

⁷ Zob. J. Borzyszkowski, *Friedrich Lorentz wśród Kaszubów między Polską a Niemcami*, w: *Nazwy i dialekty Pomorza dawniej i dziś*, t. 3 (poświęcony w całości F.L.), red. R. Wosiak-Słiwa, Gdańsk 2000 oraz tenże, *Dr. Friedrich Lorentz (1870-1937), Mecklenburger aus Güstrow, der hervorragendste Forscher der kaschubischen Sprache*, „Stier und Greif. Blätter zur Kultur- und Landesgeschichte in Mecklenburg-Vorpommern” 2002, nr 12.

⁸ Zob. M. Boduszyńska-Borowikowa, *Życie jak płomień. O życiu i pracach Józefa Borowika*, Gdańsk 1972 i J. Borzyszkowski, *O problematyce kaszubskiej na łamach „Rocznika Gdańskiego” (1927-2006)*, „Acta Cassubiana” t. XI, Gdańsk 2009, s. 234-245.

„Społecznego Instytutu Kaszubskiego”, określając jego zadania słowami: „zmierza do rozbudzenia działaczy kulturalnych, społecznych, oświatowych i gospodarczych i skierowania ich inicjatywy na twórczą pracę również teoretyczną (...); zorganizuje nauczycieli do opracowania monografii miejscowości, w których pracują i biografii ludzi zasłużonych dla Kaszub (...); będzie zbierał wszelkie prace przyczynkarskie, selekcjonował je i najbardziej wartościowe starał się wydać drukiem (...); będzie pracował nad większymi przedsięwzięciami np. ‘Historią Kaszub’ lub historią literatury kaszubskiej (...); będzie prowadził szeroką pracę oświatowo-propagandową w miastach i na wsi (...); będzie konsultował prace z naukowcami zajmującymi się problematyką kaszubsko-pomorską, rozsiyanymi po wyższych uczelniach w kraju”⁹.

Podobnych wizji, pomysłów i marzeń było więcej. Jednakże długo, bo niemal pół wieku, nie było w społeczności kaszubskiej sił do ich realizacji. Z czasem, wraz z rozwojem badań kaszuboznawczych i kaszubsko-pomorskiego środowiska naukowego w Gdańsku, po części zaangażowanego także w działalność Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, dzięki m.in. współpracy jego przedstawicieli z kaszubologami w Polsce i podobnymi ośrodkami zagranicznymi, został przygotowany grunt dla powołania nowej instytucji.

W odrodzonej w latach 1989-1990 Rzeczpospolitej, w nowych warunkach społeczno-politycznych w kraju, w uchwale XIII Walnego Zjazdu Delegatów Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego z 2 grudnia 1995 roku, znalazło się wśród najpilniejszych zadań dla władz nowej kadencji m.in. „utworzenie instytutu kaszubsko-pomorskiego, grupującego badaczy różnych dziedzin realizujących w ramach instytutu szerokie badania nad społecznością kaszubsko-pomorską”¹⁰.

W wyniku przeprowadzonych od stycznia 1996 r. rozmów i spotkań dyskusyjnych przygotowany został statut i zebranie założycielskie Instytutu Kaszubskiego jako stowarzyszenia z siedzibą w Gdańsku. Zebranie to odbyło się 20 listopada 1996 r. w Domu Kaszubskim, a 25-osobowe grono założycielskie Instytutu stanowią reprezentanci różnych ośrodków badawczych i dyscyplin naukowych. Są to: Józef Borzyszkowski – historyk, Uniwersytet Gdański; Edward Breza – językoznawca, Uniwersytet Gdański; Hubert Bronk – ekonomista, Uniwersytet Szczeciński; Klemens Bruski – historyk, Uniwersytet Gdański; Krystyna Dziworska – ekonomista, Uniwersytet Gdański; Andrzej Groth – historyk, Uniwersytet Gdański; Zbigniew Grzonka – biochemik, Uniwersytet Gdański; Gerard Labuda – historyk, Poznań; ks. Wiesław Mering – filozof, Wyższe Seminarium Duchowne w Pelplinie (obecnie biskup włocławski), Cezary Obracht-Prondzyński – historyk i socjolog, Uniwersytet Gdański; Władysław Pałubicki – socjolog i religioznawca, Uniwersytet Gdański; Wiktor Pepliński – historyk, Uniwersytet Gdański; Stanisław Pestka – publicysta, Gdańsk; Hanna Popowska-Taborska – językoznawca, Polska Akademia Nauk w Warsza-

⁹ Zob. T. Bolduan, *Patrząc w przyszłość. O niektórych zamierzeniach Zrzeszenia Kaszubskiego, „Kaszëbë”* R. 1958, nr 19. Cytat za: C. Obracht-Prondzyński, *Dziesięć lat pracy Instytutu Kaszubskiego (1996-2006)*, Gdańsk 2006, s. 5.

¹⁰ C. Obracht-Prondzyński, *Zjednoczeni w idei. Pięćdziesiąt lat działalności Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego (1956-2006)*, Gdańsk 2006, s. 433-439.

wie; Kazimierz Przybyszewski – historyk, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu; Tadeusz Sadkowski – etnograf, Muzeum – Kaszubski Park Etnograficzny we Wdzydżach; Jerzy Samp – historyk literatury, Uniwersytet Gdański; Witold Stankowski – historyk, Uniwersytet Jagielloński; ks. Eugeniusz Stencel – teolog, Wyższe Seminarium Duchowne w Pelplinie; Brunon Synak – socjolog, Uniwersytet Gdański; Zygmunt Szultka – historyk, Polska Akademia Nauk w Poznaniu; Jerzy Treder – językoznawca, Uniwersytet Gdański; Edmund Wittbrodt – budownictwo maszyn, Politechnika Gdańska; Mieczysław Wojciechowski – historyk, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu¹¹.

To grono, zgodnie z przyjętym statutem, podjęło się realizacji sformułowanych w nim celów i zadań.

Kilka paragrafów tego zasadniczego dokumentu warto przytoczyć w całości. Paragraf 2 Statutu głosi: „Instytut Kaszubski nawiązuje do tradycji badań kaszubo- i pomorzoznawczych, realizowanych w różnych ośrodkach i instytucjach naukowych, a w sposób szczególny do pracy Instytutu Bałtyckiego sprzed 1939 r.” Paragraf 7: „Celem Instytutu jest nawiązanie do potrzeb i oczekiwań społeczności kaszubskiej oraz do tradycji badań kaszuboznawczych, organizowanie prac badawczych i popularyzowanie ich efektów, wzbogacanie i rozwijanie regionalnego ruchu kaszubsko-pomorskiego, integrowanie kaszubsko-pomorskiego środowiska naukowego oraz podejmowanie działań na rzecz jego rozwoju”. Niemniej ważny, a może najistotniejszy jest par. 8, który brzmi:

„Instytut realizuje swoje cele poprzez:

- inicjowanie i prowadzenie badań naukowych oraz popularyzowanie ich efektów;
- prowadzenie działalności wydawniczej, odczytowej oraz prowadzenie kursów i szkoleń;
- organizowanie krajowych i międzynarodowych kontaktów naukowych, szczególnie z krajami basenu Morza Bałtyckiego;
- organizowanie zebrań, konferencji i sesji naukowych;
- współdziałanie z innymi organizacjami i instytucjami regionalnymi w tym szczególnie ze Zrzeszeniem Kaszubsko-Pomorskim oraz Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie;
- prowadzenie wymiany wydawnictw i gromadzenie zbiorów bibliotecznych;
- wspieranie edukacji regionalnej poprzez tworzenie programów nauczania, podręczników i udzielanie merytorycznej pomocy nauczycielom;
- wykonanie ekspertyz i analiz na potrzeby instytucji i organizacji regionalnych;
- stworzenie interdyscyplinarnego programu badań kaszubo- i pomorzoznawczych;
- udzielenia pomocy młodym pracownikom naukowym w rozwijaniu ich zainteresowań badawczych w postaci ułatwiania publikowania efektów pracy badawczej oraz w miarę możliwości udzielania stypendiów lub przyznawania nagród;
- przydzielanie stypendiów uczniom gimnazjów, szkół średnich i wyższych¹².

¹¹ C. Obracht-Prondzyński, *Dziesięć lat pracy...*, s. 7-8.

¹² Tamże s. 69-75 całość statutu.

Konstytucja Instytutu Kaszubskiego sformułowana została bardzo ambitnie – w duchu społecznych wyobrażeń i oczekiwań tych sprzed dziesięcioleci, jak i tych, które są świadectwem istnienia własnego środowiska naukowego, jakiego dorobiła się w powojennym półwieczu społeczność pomorska utożsamiająca się z Kaszubami, wzmacnianego przez uczonych z różnych zakątków Polski i Europy. Paragraf 10 Statutu mówi: „Członkami zwyczajnymi mogą zostać osoby pełnoletnie, będące obywatelami Polski oraz cudzoziemcy, jeśli popierają cele Instytutu oraz prowadzą działalność naukową lub popularyzują wyniki badań naukowych, wykazują się dorobkiem naukowym lub popularyzatorskim”. O atrakcyjności idei – celów Instytutu, będącego istotnym podmiotem współczesnego ruchu kaszubsko-pomorskiego, świadczy fakt, iż aktualnie liczy on 99 członków zwyczajnych, w tym 9 zagranicznych. Analizując dorobek kilkunastu lat jego działalności można stwierdzić, iż konsekwentnie realizuje sformułowane w 1996 r. cele i zadania. Sformułowane wówczas priorytety obejmowały:

1. opracowanie historii Kaszubów oraz pełnej, naukowej monografii regionalizmu kaszubsko-pomorskiego na tle innych podobnych ruchów w Polsce i Europie;
2. opracowanie i wydanie serii biografii naukowych głównych twórców regionalizmu kaszubsko-pomorskiego;
3. opracowanie i wydanie bibliografii kaszubskiej;
4. opracowanie stanowiska Instytutu wobec projektów ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych (w ten sposób podjęcie dyskusji nad statusem Kaszubów jako grupy etnicznej);
5. uczestniczenie w przygotowaniu strategii rozwoju regionalnego w poszczególnych województwach;
6. udział w dyskusji nad projektami reformy ustroju terytorialnego państwa;
7. kontynuację i rozszerzenie badań nad profilem socjologicznym Kaszubów, a zwłaszcza wpływu transformacji ustrojowej, w tym wydanie serii monografii społeczno-ekonomicznych poszczególnych gmin;
8. przygotowanie historii literatury, piśmiennictwa i języka kaszubskiego;
9. redakcję podstawowych dzieł literatury kaszubskiej w opracowaniu krytycznym;
10. badania nad dziejami rodzin pomorskich;
11. prowadzenie studiów porównawczych nad Kaszubami i innymi grupami etnicznymi w Europie (w tym również wydawanie materiałów dotyczących tych grup).

Realizacja pierwszego zadania została zapoczątkowana dwoma ważnymi dziełami. Pierwsze to wspólne, polsko-niemieckie, syntetyczne opracowanie zbiorowe pt. *Pomorze – ojczyzna Kaszubów (Historia i współczesność) / Kaschubisch-Pommersche Heimat (Geschichte und Gegenwart)*, red. Józef Borzyszkowski i Dietmar Albrecht, Gdańsk-Lübeck 2000, owoc współpracy Instytutu z *Ostsee Akademie* (Academia Baltica) w Lubece i Zrzeszeniem Kaszubsko-Pomorskim. Drugie to *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza*, t. 1: *Czasy średniowieczne*, autorstwa Gerarda Labudy,

wydane przez Instytut Kaszubski, Gdańsk 2006 w 10-lecie swojego istnienia. (Dalsze tomy, zgodnie z sugestią inicjatora całości dzieła, przygotować mają: Zygmunt Szultka – czasy nowożytny i Józef Borzyszkowski – czasy najnowsze)¹³.

W ramach realizacji drugiego zadania ukazały się dotąd trzy biografie historyczne najwybitniejszych przedstawicieli ruchu kaszubsko-pomorskiego. Są to:

- Cezary Obracht-Prondzyński, *Jan Karnowski (1886-1939). Pisarz, polityk i kaszubsko-pomorski działacz regionalny*, Gdańsk 1999.
- Józef Borzyszkowski, *Aleksander Majkowski (1876-1938). Biografia historyczna*, Gdańsk-Wejherowo 2002 – współwydawcą było Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie.
- Joanna Schodzińska, *Franciszek Sędzicki (1882-1957) działacz narodowy, regionalista i poeta kaszubski*, Gdańsk-Wejherowo 2003 – współwydawcą było Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie.

Dalsze biografie, m.in. Floriana Ceynowy, Władysława Pniewskiego, Józefa Wryczy i Bernarda Szczęsnego są na warsztatach autorów. Niemniej interesujące są kolejne książki z serii biograficznej – „Pro memoria...”, zapoczątkowanej tomem *Pro memoria Róża Ostrowska (1926-1975)*. Zebrał i opracował Józef Borzyszkowski, Gdańsk-Wejherowo 2003 – współwydawcą było Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie. Kolejne tomy dotyczą takich postaci, jak: Józef Bruski (1908-1974), Gdańsk 2003; Anna Łajming (1904-2003), Gdańsk 2004; Lech Bądkowski (1920-1984), Gdańsk 2004; Maria Kowalewska (1921-2004), Gdańsk 2005; Leonard Brzeziński (1904-1984), Gdańsk 2005; Józef Ceynowa (1905-1991), Gdańsk 2005; Tadeusz Bolduan (1930-2005), Gdańsk 2006; Bernard Sychta (1907-1982), Gdańsk 2007; Edmund Jonas (1893-1940), Gdańsk 2007; Feliks Marszałkowski (1917-1987), Gdańsk 2007; Józef Tischner (1931-2000), Gdańsk 2008; Wincenty Mazurkiewicz (1938-2004), Gdańsk 2008; Augustyn Szpręga (1896-1949), Gdańsk 2008¹⁴.

Pokażną wartość naukowo-poznawczą ma również tom szkiców biograficznych J. Borzyszkowskiego i Cezarego Obrachta-Prondzyńskiego *Ludzie Czerska i okolicy XIX i XX wieku*, Gdańsk-Czersk 2007 oraz wcześniejsza książka Józefa Borzyszkowskiego *Kaszubsko-pomorscy duszpasterze – współtwórcy dziejów regionu*, Gdańsk-Pelplin 2002.

Zadanie trzecie zrealizował Cezary Obracht-Prondzyński pionierskim opracowaniem *Bibliografii do studiowania spraw kaszubsko-pomorskich*, Gdańsk 2004¹⁵. W planach autorsko-instytutowych jest wydanie kolejne tego dzieła w postaci uzupełnionej.

¹³ Recenzje tych dzieł ukazały się m.in. na łamach „Zapisków Historycznych” i „Acta Cassubiana”.

¹⁴ Dalsze, poświęcone Albinowi Makowskiemu, Julianowi Rydzkowskiemu, Stefanowi Bieszkowi, Janowi Piepce w przygotowaniu. W kontekście opracowań biograficznych warto uwzględnić także takie pozycje, jak np.: *Książka patron Bolesław Domański (1872-1939) a tradycje Związku Polaków w Niemczech na Krajnie*, red. J. Kęcińska, Gdańsk-Wielki Buczek 2004; *Leon Heyke – Świętopelk literatury kaszubskiej*, red. J. Kęcińska, Gdańsk-Wejherowo 2007.

¹⁵ Wcześniej na łamach „Acta Cassubiana” opublikowane zostało opracowanie M. Ba b n i s a *Kaszubi w literaturze niemieckiej*, t. 2, 2000.

Realizując zadanie 4. Instytut Kaszubski zorganizował kilka konferencji naukowych; zaopiniował też najważniejsze dokumenty – projekty ustaw dotyczących mniejszości narodowych i etnicznych. Warto też wspomnieć o seminarium „Quo vadis Cassubia?” – Gdańsk, 25.02.2006, zorganizowanym wspólnie z oddziałem gdańskim Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego oraz konferencji pt. „Kim są Kaszubi? Nowe tendencje w badaniach społecznych”, Starbienino 14-16.09.2006, zorganizowanej wspólnie z Zakładem Antropologii Społecznej Instytutu Filozofii, Socjologii i Dziennikarstwa Uniwersytetu Gdańskiego oraz Kaszubskim Uniwersytetem Ludowym w ramach Europejskich Dni Dziedzictwa. Trwałym owocem tej konferencji jest książka *Kim są Kaszubi?*, red. Cezary Obracht-Prondzyński, Gdańsk 2007. (Warto wspomnieć, iż C. Obracht-Prondzyński jest ekspertem Komisji Wspólnej Rządu i Mniejszości Narodowych oraz Etnicznych).

Na koncie dorobku Instytutu Kaszubskiego z lat 90. można też wskazać kilka konferencji, spotkań i publikacji, związanych z przygotowaniem strategii rozwoju regionalnego Pomorza i projektów reformy ustroju terytorialnego państwa, objętych zadaniami wyartykułowanymi w punktach 5. i 6., a związanymi m.in. z uczestnictwem Cezarego Obrachta-Prondzyńskiego i Józefa Borzyszkowskiego w pracy regionalnych i ogólnopolskich gremiów samorządowych i rządowych, pracujących nad kształtem ustroju terytorialnego RP i strategii rozwoju regionalnego¹⁶. Można sądzić, że także za przyczyną Instytutu Kaszubskiego w strategii rozwoju województwa pomorskiego uwzględniono w ostatecznej wersji pominięte w pierwotnych projektach sprawy nauki i kultury¹⁷.

W ramach realizacji zadania 7. można wskazać m.in. wspomnianą już konferencję i wydawnictwo *Kim są Kaszubi?* oraz opracowanie C. Obrachta-Prondzyńskiego, *Kaszubi dzisiaj. Kultura – język – tożsamość*, wydane przez Instytut Kaszubski (Gdańsk 2007) w czterech wersjach językowych: polskiej, kaszubskiej, angielskiej i niemieckiej. Podstawowe jednak i ponadczasowe znaczenie ma jego monografia, będąca rozprawą habilitacyjną, pt. *Kaszubi – między dyskryminacją a regionalną podmiotowością*, Gdańsk 2002 – wydana wspólnie z Wydawnictwem Uniwersytetu Gdańskiego¹⁸.

¹⁶ J. Borzyszkowski, *Regionalny ruch kaszubsko-pomorski i jego działania na rzecz reformy ustroju administracyjnego kraju w latach 1989-1993*, w: *Regionalizm jako folklorizm, ruch społeczny i formuła ideologiczno-polityczna*, red. M. Latoszek, Gdańsk 1993; Zob. J. Borzyszkowski, C. Obracht-Prondzyński, *Samorządne Pomorze. Przemiany społeczności lokalnych Pomorza Gdańskiego (1989-1993)*, Gdańsk 1993; *Księga Pamiątkowa Kongresu Pomorskiego*, Gdańsk 1997 – Szczecin 1998, pod red. J. Borzyszkowskiego, S. Pestki, C. Obrachta-Prondzyńskiego, Gdańsk 1999; C. Obracht-Prondzyński, *Pomorski ruch regionalny. Szkic do portretu*, Gdańsk 1999; tenże, *Ku samorządniemu Pomorzu. Szkice o kształtowaniu się ładu demokratycznego*, Gdańsk 2002. Warto też wskazać opracowanie senatora Edmunda Wittbrodta, *Konwent europejski*, Gdańsk 2005.

¹⁷ Zob. Strategia rozwoju województwa pomorskiego (Załącznik do Uchwały nr 587/XXXV/05 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 18 lipca 2005 r. w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Województwa Pomorskiego).

¹⁸ W tym kontekście przywołać trzeba kolejną monografię C. Obrachta-Prondzyńskiego, wydaną przez Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, *Zjednoczeni w idei...*

Równie cenne, zwłaszcza dla społeczności lokalnych, są monografie wsi, miast i gmin, opracowane przez członków Instytutu Kaszubskiego, ukazujące się w jego oficynie wydawniczej lub dzięki innym edytorom, finansowane przez samorządy. Przykładowo wskazać można tu monografie gmin Karsin i Parchowo, autorstwa Józefa Borzyszkowskiego oraz zbiorowe opracowania pod jego redakcją, dotyczące miast Brusy, Wejherowo i Lębork¹⁹, wyróżniające się spośród podobnych wydawnictw szerszym uwzględnieniem problematyki socjologiczno-etnologicznej, wielokulturowości i życia codziennego – z wykorzystaniem różnorodnych źródeł, w tym niekiedy pomijanych zbiorów prywatnych, parafialnych czy niemieckich.

W zakresie przygotowania historii literatury, piśmiennictwa i języka kaszubskiego, dość trudną do pokonania barierą jest słabość środowiska historyków literatury kaszubskiej. Mimo to, dzięki pracy Instytutu, zainteresowani tą problematyką badacze i czytelnicy, a zwłaszcza nauczyciele języka kaszubskiego, mogą skorzystać z kilku cennych wydawnictw, prezentujących najnowszy stan badań. Na pierwszym miejscu trzeba wskazać opracowanie trzech autorów – Józefa Borzyszkowskiego, Jana Mordawskiego, Jerzego Tredera pt. *Historia, geografia, język i piśmiennictwo Kaszubów. Historia, geografia, jazyk i pismienizna Kaszëbów*, Gdańsk-Gdansk 1999 opublikowane z udziałem Instytutu Kaszubskiego przez Wydawnictwo Marek Rożak. Innowacją tej książki jest jej dwujęzyczność – zasadniczy tekst opublikowano w języku polskim i kaszubskim. Autorem części dotyczącej historii języka i literatury kaszubskiej jest wybitny językoznawca, profesor Jerzy Treder. W kontekście realizacji zadania 8. trzeba wskazać kilka dalszych publikacji, będących owocem zorganizowanych wcześniej konferencji. Chodzi o takie pozycje, jak:

- *Literatura kaszubska – książka, twórca i biblioteka*, red. J. Borzyszkowski, Gdańsk 2000;
- *O życiu i twórczości Hieronima Derdowskiego (1852-1902)*, red. J. Borzyszkowski, Gdańsk-Wejherowo 2004;
- *Leon Heyke – Świętopelk literatury kaszubskiej*, red. J. Kęcińska, Gdańsk-Wejherowo 2007²⁰.

Fundamentalne znaczenie mają w tej dziedzinie trzy książki:

- Jowita Kęcińska, *Geografia życia literackiego polskiego i kaszubskiego kręgu kulturowego na Pomorzu Nadwiślańskim w latach 1772-1920*, Słupsk-Gdańsk 2003;
- Hanna Popowska-Taborska, *Szkice z Kaszubszczyzny. Dzieje badań – dzieje języka – zabytki – etymologia*, Gdańsk 2006;

¹⁹ J. Borzyszkowski, *Tam gdzie Kaszëb początek. Dzieje i współczesność wsi gminy Karsin*, Gdańsk-Karsin 2001 oraz *Mòdrò kraina. Dzieje i współczesność gminy Parchowo*, Gdańsk-Parchowo 2005; *Historia Wejherowa*, red. J. Borzyszkowski, Wejherowo 1998; *Historia Brus i okolicy*, red. J. Borzyszkowski, Gdańsk-Brusy 2006; *Dzieje Lęborka*, Lębork-Gdańsk 2009.

²⁰ Mocną stroną tych i podobnych książek są opracowania językoznawców, najczęściej Jerzego Tredera, dotyczące literackiej kaszubszczyzny poszczególnych autorów.

- *Literatura kaszubska w nauce – edukacji – życiu publicznym*, red. Zbigniew Zielonka, Gdańsk 2007²¹.

Nowością w działalności wydawniczej Instytutu jest zainicjowana przez Z. Zielonkę seria „Biblioteka Pisarzy Kaszubskich”, wzorowana na „Bibliotece Narodowej”, będącej chlubą Wydawnictwa Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, realizowana dzięki wysiłkom organizacyjnym głównie Cezarego Obrachta-Prondzyńskiego i Jerzego Tredera oraz Józefa Borzyszkowskiego.

W jej ramach ukazały się dotąd następujące dzieła klasyki literatury kaszubskiej, zaprezentowane w pisowni oryginału i współczesnej oraz w naukowym opracowaniu:

- Florian S. Ceynowa, *Rozmowa Pòlôcha z Kaszëbą. Rozmowa Kaszëbë z Pòlôcha*. Opracowanie, wstęp i przypisy Jerzy Treder, Gdańsk 2007;
- Hieronim Jarosz Derdowski, *O panu Czòrlińszim, co do Pucka po sécë jachòł, Zelgòł dlò swoich druchów kaszubszich Jarosz Derdowski*. Opracowanie: Jerzy Samp, Jerzy Treder, Eugeniusz Gołąbek, Gdańsk 2007;
- *Dramaty Bernarda Sychty*, tom I *Dramaty obyczajowe*. Opracowanie, wstęp i przypisy: Jerzy Treder i Jan Walkusz, Gdańsk 2008.
- Jan Rompski *Dramaty kaszubskie*. Opracowanie, wstęp i przypisy A. Kuik-Kalinowska, D. Kalinowski, J. Treder, Wejherowo-Gdańsk 2009 (współwydawca MPiMK-P w Wejherowie).

W przygotowaniu kolejne arcydzieła i dzieła. W ten sposób Instytut Kaszubski realizuje zadanie 9: „reedyce podstawowych dzieł literatury kaszubskiej w opracowaniu krytycznym”. Uzupełnieniem tej działalności, nie mniej ważnym przedsięwzięciem, jest publikowanie klasycznych dzieł literatury kaszubskiej w tłumaczeniach na języki obce. Dotąd, dzięki współpracy z prezesem *Kaschubian Association of North America* – Blanche Krbechek, redaktorem naczelnym „Przyjacieli Ludu Kaszubskiego” – „Friend of the Kaschubian People”, udało się Instytutowi wydać w tłumaczeniu na język angielski (B. Krbechek i Stanisław Frymark) epopei H. Derdowskiego *Kaszubë pod Widnem – Kaszubes at Vienna. For The 200th Anniversary of The Liberation of*

²¹ Na książkę tę składają się następujące opracowania. Z. Zielonka, *Wstęp – To tylko próby (poważne, a niekiedy odważne) odpowiedzi o miejscu literatury kaszubskiej A.D. 2007*; J. Samp, *Zasadnicze dokonania i postulaty badawcze w literaturoznawstwie kaszubskim*; A. Kuik-Kalinowska, *Literatura kaszubska a strategie badawcze*; E. Gruzca, *Literackie teksty kaszubskie i nauka kaszubszczyzny w szkołach podstawowych. Oczekiwania – programy – praktyka dydaktyczna*; F. Baska-Borzyszkowska, *Kaszëbskò literatura w naliczanim strzedny szkòłë na spòdlim Kaszëbszczigò Liceum Ogłowòsztòlcącëgo w Brusach*; J. Kęcińska, *Nauka o literaturze kaszubskiej w wyższych uczelniach Pomorza (na przykładzie Akademii Pomorskiej w Słupsku)*; T. Linkner, *Kaszubskie „lektury obowiązkowe” w szkołach (postulaty)*; M. Mazurek, *Język kaszubski w komunikowaniu się i opiniach Kaszubów (świadczenia badań socjologicznych)*; J. Borzyszkowski, *Ruch kaszubsko-pomorski a rozwój literatury kaszubskiej*; D. Kalinowski, *Dramaturgia kaszubska. Pytania o kondycję i perspektywy*; Z. Zielonka, *Status literatury kaszubskiej i jej twórców w życiu publicznym*; C. Obracht-Prondzyński, *W stronę socjologii i antropologii literatury kaszubskiej*; E. Bugaja, *Literatura kaszubska a teologia*; M. Pająkowska-Kensik, *Literatura kaszubska w nauce, edukacji i życiu publicznym (głos w dyskusji)*; M. Kargul, *Konferencja Literatura kaszubska w nauce – edukacji – życiu publicznym, Starbienino 5-7 września 2007 rok*.

Germans and Christianity from The Turkish Yoke in AD 1683..., Gdańsk 2007 oraz powieści A. Majkowskiego *Žěcć i przigodě Remusa* w tłumaczeniu B. Krbeček i Katarzyny Gawlik-Luiken pt. *Life and Adventures of Remus*, Gdańsk 2008²².

Warto też zauważyć, iż Instytut promuje i wydaje najnowsze dokonania twórców współczesnej literatury, nie tylko kaszubskojęzycznej. W jego oficynie ukazały się m.in. tomiki wierszy wybitnego kaszubskiego poety i pisarza Jana Piepki (1926-2000)²³ oraz najwybitniejsze dokonanie współczesne w dziedzinie prozy kaszubskiej: Bolesława Jażdżewskiego *Jarmark w Bòrżészkach*, Gdańsk 2003 i Henryka Dawidowskiego *Z Kaszëbama ò Kaszëbach*, Gdańsk 2007²⁴. Ponadto Instytut jest wydawcą kilku tomików poezji w języku polskim, debiutów autorów związanych z kulturą kaszubsko-pomorską oraz pierwszej powieści borowiackiej²⁵. Szczególny, okazjonalny charakter mają wydane przez Instytut dwie antologie wierszy. Jedna została przygotowana przez Barbarę Arsobę i Józefa Borzyszkowskiego z okazji zakończenia Kongresu Pomorskiego w Szczecinie. Nosi tytuł *Pomorze i morze w poezji*, Gdańsk-Szczecin 1998; obejmująca wiersze autorów kaszubskich, polskich i niemieckich; wydana wspólnie z Książnicą Pomorską w Szczecinie. Druga to *Splitter von slawischen Gedichte. Okruchy poezji słowiańskiej*, oprac. J. Borzyszkowski, Gdańsk 2000, zawiera wiersze poetów reprezentujących mniejszości słowiańskie, skupione w Federacyjnej Unii Europejskich Grup Etnicznych, wydana z okazji jej 50-lecia, a dedykowana m.in. jej sekretarzowi generalnemu, Arminowi Nikelsenowi, zmarłemu w 2008 r.

Ta różnorodność publikacji, ukazujących się w oficynie Instytutu Kaszubskiego, dotyczących nie tylko Kaszub, ale też innych regionów Pomorza, zwłaszcza najbliższych Kaszubom – Kociewia, Krajny i Borowiaków, wskazuje na otwarty charakter stowarzyszenia, zgodny z dominującym dotąd wśród Kaszubów kierunkiem działania i wizją przyszłości, utożsamianą z nurtem kaszubsko-pomorskim w dziejach regionalizmu kaszubskiego, w ostatnich latach coraz bardziej zróżnicowanego.

W kontekście badań i promocji historii i literatury Kaszub i Pomorza trzeba wskazać liczne publikacje Instytutu, promujące pamiętnikarstwo kaszubsko-pomorskie. Obejmują one pamiętniki i wspomnienia ludzi różnych nacji i kultur, żyjących w przeszłości na ziemi kaszubsko-pomorskiej, a spisane w trzech kiedyś podstawowych językach tej ziemi – kaszubskim, polskim i niemieckim. Po kaszubsku spisał swoje wspomnienia z lat PRL-u Bolesław Jażdżewski – *Wspomnienia kaszubskiego gburą*, cz. 3,

²² Wydawnictwa te zaopatrzone są w *Posłowie* lub *Wstęp* J. Borzyszkowskiego.

²³ Chodzi o tomiki J. Piepki: *Krzyk ptaków*, Gdańsk 2000 i *Spiëwa i Iza*, Gdańsk 2002.

²⁴ Pierwszą przygotował do druku Eugeniusz Gołąbek, drugą Jerzy Treder.

²⁵ Mam tu na uwadze m.in. tomiki: B. Kaczyńskiej-Zabrockiej z Karsina (*Stoki marzeń*, Gdańsk 2007); G. Szubstarskiej z Gdańska, *Na przekór...*, Gdańsk 2006 i *Wierzyłam w milczenie*, Gdańsk 2007 oraz D. Sochackiej-Kirchner z Hamtramck w USA (*W języku motyli & ciem*, Gdańsk 2007) oraz powieści J. Affeltowicza, *Gdy napisy w kamieniu porosną mchem. Z życia w Borach w XIX wieku*, Gdańsk 2004 i J. Drzeżdżona *Michał Drzymala albo tragedia narodowa*; *Miasteczko Krajeńskie*-Gdańsk 2007 oraz K. Kaczmarka, *Stolemowe znamię*, *Dzierżążenko*-Gdańsk-Wielki Buczek 2008. Wyjątkowy charakter ma tom kazań w języku kaszubskim ks. Mariana Miotka *Sëw Bòżégò Słowa na niwie kaszëbszczich serc*, Gdańsk 2008.

Gdańsk 1999 (cz. I i II spisane są w j. polskim). W języku polskim Bronisław Brandt napisał dzieło pt. *Moja saga wojenna 1939-1947*, Gdańsk 1999, a Jan Wojciechowski *W pomorskich lasach. Wspomnienia leśniczego – myśliwego*, Gdańsk 1999 oraz Józef Pozorski *Pasje przyrodnika. Wspomnienia Józefa Pozorskiego*, opracowała B. Arsoba, Gdańsk 2002. Po polsku napisany jest Pawła Naczka *Dziennik wojenny 1940-1947*, oprac. Z. Szultka, Gdańsk 2005 oraz *Pomorski los. Opowieść Heleny Pluty z Nowych Prus* – oprac. i komentarzami opatrzył C. Obracht-Prondzyński, Gdańsk-Nowe Prusy 2007²⁶. Natomiast w języku niemieckim spisane zostały i wydane jednocześnie z tłumaczeniem na język polski kaszubskie refleksje i wspomnienia gdańszczanki z urodzenia, Marianne Wannow, pierwszego konsula generalnego RFN w Gdańsku oraz wojenne przeżycia Żydówki z Chmielna, Elsy Pintus²⁷.

Z pamiętnikami i wspomnieniami można kojarzyć instytutowe zadanie 10: „badania nad dziejami rodzin pomorskich”. Realizując je Instytut był współgospodarzem kilku seminariów naukowych i zjazdów rodzinnych, owocem których jest m.in. siedem tomów rodzinnej serii *Borzyszkowy i Borzyszkowscy. Studia i materiały do dziejów wsi i rodziny*. Zebrał i oprac. J. Borzyszkowski, t. 7 Gdańsk 2004 oraz księga pt. *Nasze korzenie. Wokół poszukiwań genologicznych rodzin pomorskich*, pod red. J. Borzyszkowskiego i C. Olbrachta-Prondzyńskiego, Gdańsk 2006, zapoczątkowująca kolejną serię. Tom drugi, pod red. J. Borzyszkowskiego i Tomasza Rembalskiego, ukazał się w 2010 r.

Za każdą z przywołanych pozycji kryją się osobiste, ciekawe i najczęściej po części także tragiczne losy autorów czy rodzin oraz nie mniej ciekawe i często niełatwe doświadczenia edytorów. Pozytywną okolicznością jest najczęściej porozumienie i dobra współpraca z autorami, spadkobiercami czy partnerami z kraju i Niemiec.

W ramach współpracy i partnerstwa polsko-niemieckiego z udziałem Instytutu Kaszubskiego przygotowano m.in. kilkanaście konferencji i pozycji wydawniczych, z których najciekawsze dotyczą dziejów i kultury Kaszub i Pomorza, mieszcząc się w zakresie badań historyczno-etnograficznych. Przykładowo, obok już wcześniej przywołanych, można wskazać:

- *Chrześcijaństwo na Pomorzu w X-XX wieku*, pod red. J. Borzyszkowskiego, Gdańsk-Słupsk 2001 – wydana wspólnie z Muzeum Pomorza Środkowego;
- *Życie codzienne na Kaszubach i Pomorzu na przełomie XIX i XX wieku*, pod red. J. Borzyszkowskiego, Gdańsk 2002 – wydana wspólnie z Instytutem Herdera w Marburgu²⁸;

²⁶ Propozycji zgłoszonych do druku, a niewydanych z różnych powodów, głównie finansowych, jest więcej.

²⁷ Zob. M. Wannow, *Kasubi. Die Kaschuben*, tłum. M. Szewczyk i H. Nogossek, Wstęp J. Borzyszkowski, Gdańsk 1999 i E.-E. Pintus, *Meine wahren Erlebnisse. Meine prawdziwe przeżycia*. Oprac. J. Borzyszkowski, tłum. M. Borzyszkowska-Szewczyk, Gdańsk 2005. W 2009 r. ukazały się wojenne wspomnienia z Elbląga ks. Paula Hermanna, przetłumaczone przez Różę Jamróz i opracowane przez ks. Mieczysława Józefczyka, których wydanie jest możliwe dzięki finansowanemu wsparciu Fundacji Polsko-Niemieckiej, sponsora także kilku innych projektów.

²⁸ Dzięki stypendium tegoż Instytutu, kilku członków Instytutu Kaszubskiego mogło przeprowadzić kwerendy biblioteczno-archiwalne w jego zbiorach w Marburgu.

- *VIII Konferencja Kaszubsko-Pomorska: Muzea pomorskie – twórcy, zbiory i funkcje kulturowe*, red. C. Obracht-Prondzyński, Słupsk-Gdańsk 2005 – współwydawca Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku;
- *IX konferencja kaszubsko-pomorska: W kręgu badaczy kultury Kaszub i Pomorza XIX i XX wieku*, red. J. Borzyszkowski, Słupsk-Gdańsk 2008 – współwydawca Muzeum Pomorza Środkowego;
- *Odczytując mowę kamieni. Śladami żydowskimi po Kaszubach* – warsztaty historyczne zorganizowane wspólnie z *Academią Baltica* w Lubece latem 2006 r. i tom materiałów opracowanych przez uczestników, red. Miłostława Borzyszkowska-Szewczyk i Christian Pletzing, Gdańsk-Lübeck 2009.

Przywołując tu konkretne przedsięwzięcia naukowe, zrealizowane projekty konferencyjno-wydawnicze, trzeba by także uwzględnić i podkreślić różnorakie działania zbiorowe i indywidualne członków Instytutu na rzecz rozwoju kaszubskiej i kociewskiej edukacji regionalnej. Było ich tyle, że pełniejsza prezentacja wymaga osobnego opracowania. W tym kontekście należałoby też uwzględnić Kaszubski Fundusz Stypendialny im. Kazimierza Sikorskiego, funkcjonujący w latach 2000-2002, wspierający kaszubską młodzież ze szkół średnich i studentów, dzięki środkom przekazanych do dyspozycji Instytutu, reprezentowanego przez społeczną Radę Funduszu, głównie przez przedsiębiorcę Władysława Brzozowskiego. Niestety, z powodu jego trudności finansowych i braku innych sponsorów, działalność ta została zawieszona.

Równie ważną, jak konferencje, wydawnictwa, częścią działalności Instytutu Kaszubskiego są promocje nowych książek, i wystawy plastyków, związanych z Instytutem wybitnych twórców²⁹; np. grafika Ryszarda Stryjca (1932-1997) – w Gdańsku, Lęborku, Bytowie, Düsseldorfie, czy rzeźbiarza-malarza Buniego-Bronisława Tuska i poświęcone im tablice na gdańskich kamienicach, w których mieli swoje pracownie. We Wdzydzach z kolei odsłonięto obelisk ku pamięci Róży Ostrowskiej, „Kaszubki rodem z Wilna”³⁰. Ponadto podobne wyrazy pamięci zaistniały w Czernsku i Połczynie (Józef Ceynowa) oraz Przymuszewie (Anna Łajming). W dorobku wydawniczym Instytutu, bliskim po części sztukom plastycznym, wskazać można m.in. dwa albumy przygotowane przez J. Borzyszkowskiego z udziałem fotografików: 1. wspólnie z Alfonsem Klejną *Boże Męki. Krzyże i kapliczki przydrożne na Kaszubach*, Gdańsk-Pelplin 2004 – współwydawca, WDP „Bernadinum”; 2. współautor Kazimierz Rolbiecki, *Kaszuby – ziemia i ludzie*, Gdańsk 2007.

Swoistą wizytówką Instytutu Kaszubskiego jest wydawane od 1999 r. czasopismo naukowe, rocznik pt. „Acta Cassubiana”. O jego wydaniu i tytule zdecydowano w 1997 r.

²⁹ Pełne wykazy konferencji, wydawnictw, spotkań, dyskusji, promocji, wystaw i działalności upamiętniającej z pierwszego dziesięciolecia pracy Instytutu zawarte są w publikacji C. Obrachta-Prondzyńskiego, *Dziesięć lat pracy...*, s. 13-53. Sprawozdania z pracy w kolejnych, następnych latach, publikowane są systematycznie na łamach instytutowego rocznika „Acta Cassubiana”.

³⁰ Największym przedsięwzięciem wystawowym Instytutu była przygotowana wspólnie z Muzeum w Wejherowie i ZK-P ekspozycja pt. *Ruch kaszubsko-pomorski w XIX-XXI wieku*. W pięćdziesięciolecie upowszechniania kultury Kaszub i Pomorza przez Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie w 2006 roku. Autorem scenariusza był C. Obracht-Prondzyński, a kustoszem wystawy Janina Kurowska.

przyjmując, iż Komitet Redakcyjny będzie stanowił wybierany na trzyletnie kadencje Zarząd Instytutu z prezesem jako przewodniczącym, którym do dziś jest Józef Borzyszkowski i Cezarym Obrachtem-Prondzyńskim jako sekretarzem. W momencie startu ustalono, iż będzie to czasopismo o szerokim interdyscyplinarnym charakterze, publikujące teksty we wspomnianych trzech językach: polskim, kaszubskim i niemieckim; przy czym publikowanie tekstów naukowych w języku kaszubskim przyjęto jako szczególne wyzwanie. Po rocznej pracy ukazał się tom I, którego wewnętrzny układ – podział na działy: Studia i materiały, Pomorskie syntezy i refleksje uczonych, Materiały źródłowe, Recenzje i omówienia, Kronika naukowa i Pro memoria – kontynuowany jest do dziś. Prezentacja i analiza zawartości wydanych jedenastu tomów rocznika „Acta Cassubiana” to również zadanie na osobne opracowanie. Wśród autorów publikowanych w nim prac są najwybitniejsi uczeni – badacze dziejów i kultury Kaszubów i Pomorza oraz przedstawiciele młodego pokolenia ze środowiska historyków i historyków literatury, etnografów i językoznawców, wśród których pojawili się piszący także w języku kaszubskim. Rzadko pojawiają się prace ekonomistów i politologów. Obok prac autorów z Polski spotykamy publikacje uczonych z Niemiec, np.: Łużyczanina Merčina Völkela, berlińskiego językoznawcy, Friedhelma Hinzego, kontynuatora dzieła Friedricha Lorentza; Benno Pubanza z Güstrow – miasta rodzinnego Lorentza; Tadeusza Derlatki – sorabisty z Lipska i Jensa Stübena, historyka literatury z Oldenburga, a także historyków Lutza Oberdörfera z Gryfii oraz Rolanda Borchesa z Berlina i Warszawy. Redakcja z wdzięcznością przyjmuje teksty mistrzów – językoznawców kaszubskich z Instytutu Sławistyki Polskiej Akademii Nauk oraz historyków z Zakładu Historii Pomorza Instytutu Historii PAN, pracujących w Poznaniu, Toruniu, Szczecinie, a także w Gdańsku. Do najciekawszych należą niewątpliwie teksty opublikowane w dziale Pomorskie syntezy i refleksje uczonych. Ich autorzy to: Gerard Labuda, Stanisław Salmonowicz, Kazimierz Nowosielski, Bogdan Wachowiak, Zbigniew Zielonka, Hanna Popowska-Taborska, Jerzy Kmiecinski, Kazimierz Kozłowski, Roman Wapiński³¹. Do plusów „Actów Cassubiana” zaliczyć można bogactwo działy Materiały źródłowe i obfitość Not wydawniczych w dziale Recenzje i omówienia, przygotowanych systematycznie przez Cezarego Obrachta-Prondzyńskiego. Niemniej ważny jest fakt, iż „Acta” publikują bardzo często prace młodych badaczy, między innymi doktorantów, głównie Uniwersytetu Gdańskiego, dając im możliwość wzbogacania własnego dorobku, niezbędnego w staraniach o osiągnięcie kolejnych szczebli kariery naukowej, a także ułatwiają poszerzenie kontaktów pozaśrodkowych w kraju i za granicą.

Można się zgodzić z okazjonalnymi opiniami, iż dorobek Instytutu Kaszubskiego, osiągniany społecznym wysiłkiem stosunkowo nielicznego grona zaangażowanych systematycznie w jego działalność osób, jest ogromny, porównywalny z bieżącymi osiągnięciami starych i uznanych towarzystw naukowych, czy profesjonalnych instytutów – takich jak Instytut Śląski w Opolu czy Ośrodek Badań Naukowych im. Wojcie-

³¹ Zawartość t. I-VIII uwzględniona została na zasadzie przywołania pełnych spisów treści w C. Obrachtem-Prondzyńskim, *Dziesięć lat pracy...*, s. 29-38.

cha Kętrzyńskiego w Olsztynie (z Instytutem Zachodnim nie śmiem porównywać). Ta ocena wydaje się słuszna, tym bardziej jeśli uwzględniamy bazę – warunki, w jakich Instytut realizuje swoje cele i zadania.

Pamiętamy, iż powstanie Instytutu było realizacją uchwały Walnego Zjazdu Delegatów Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego z 1995 r. Ówczesne władze Zrzeszenia w porozumieniu z Instytutem Kaszubskim zapewniły mu nieodpłatnie dwa pomieszczenia biurowe w Domu Kaszubskim (dotychczas przeznaczone na bibliotekę ZK-P i siedzibę Stowarzyszenia Odbudowy Gotyckiego Kościoła św. Jana, które w nich pozostały; stowarzyszenie św. Jana zamknęło swoją działalność w 2005 r.). Jednocześnie zapewniono pracownikom i członkom Instytutu bezpłatne korzystanie z sal przeznaczonych na spotkania. Instytut przejął prowadzenie i wzbogacenie Biblioteki Domu Kaszubskiego, użyczając jednocześnie swój sprzęt biurowy pracownikom ZK-P (na zasadzie wzajemności) oraz redakcji „Pomeranii”. Oba podmioty zobowiązały się do powołania wspólnego wydawnictwa³² oraz merytorycznej współpracy, m.in. w zakresie rozwijania kontaktów międzynarodowych i współdziałania z Kościołem katolickim.

Dom Kaszubski jest do dziś siedzibą Instytutu, a współpraca z Zrzeszeniem Kaszubsko-Pomorskim (zapisana w Statucie IK jako priorytetowa, obok współdziałania z Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie) rozwija się nadal – mniej lub bardziej pomyślnie, szczególnie jednak owocnie z wieloma terenowymi oddziałami i stołecznym w samym Gdańsku. Władze naczelne ZK-P skupiają się od lat głównie na sprawach kaszubskich, a Instytut Kaszubski nie zaniedbuje także spraw ważnych dla innych społeczności regionalnych Pomorza – zwłaszcza Krajny, Kociewia i Borów Tucholskich. Mając zapewnioną jedynie siedzibę zarząd Instytutu musi zabiegać o środki na utrzymanie biura i działalność merytoryczną, a zwłaszcza wymagającą sporych nakładów działalność wydawniczą. Podstawą finansową Instytutu są składki członków i dotacje sponsorów konkretnych projektów – indywidualnych i zbiorowych, takich jak samorządy gmin i miast, województwa pomorskiego oraz Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego i Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, które finansuje od 2005 r. działalność zmierzającą do utrzymania i rozwoju języków mniejszościowych i regionalnego, za jaki na mocy ustawy został uznany kaszubski. Ponadto liczą się środki uzyskane na niektóre projekty wydawnicze z Fundacji Współpracy Polsko-Niemieckiej w Warszawie, a szczególnie z Fundacji Hermanna Niermanna w Düsseldorfie, która sfinansowała m.in. zakup sprzętu komputerowego dla Instytutu i w znacznej części renowację i wyposażenie współpracujących z Instytutem instytucji – Muzeum w Wejherowie i Kaszubskiego Uniwersytetu Ludowego w Wieżycy-Starbieniu.

Instytut współpracuje w różnym zakresie z licznymi instytucjami naukowymi, muzealnymi, bibliotekami i towarzystwami regionalnymi w kraju i za granicą. Wykaz „Nasi part-

³² To zobowiązanie i dalsze, dotyczące m.in. ponoszenia części kosztów administracyjnych IK, przez ZK-P, zostało przez kolejne władze Zrzeszenia zaniechane. W ostatnich latach znaczny udział w codziennej pracy biura Instytutu należy do młodych stażystów, kierowanych doń z Powiatowego Urzędu Pracy w odpowiedzi na wniosek Zarządu! Na konto IK zapisujemy fakt, iż wszyscy rychło po stażu znajdują z reguły satysfakcjonującą ich pracę.

nerzy”, sporządzony z okazji dziesięciolecia, obejmuje ponad 70 (!) podmiotów krajowych i 23 zagraniczne³³. Wśród zagranicznych, obok już przywołanych z *Academia Baltica* na czele, szczególnie ważna, a wciąż niedostateczna wydaje się nam współpraca z Instytutem Serbskim w Budziszynie i *Nordfrisische Institut* w Bredstedt³⁴. Sporadyczne kontakty utrzymywane są z środowiskami Żmudzinów na Litwie i Retoromanów w Szwajcarii oraz Fryzów w Holandii. Bardziej intensywne utrzymywane są ze środowiskami polonijnymi w Niemczech, Kanadzie i USA, szukającymi od lat swoich kaszubsko-pomorskich korzeni. Instytut wydał m.in. dwie książki Józefa Borzyszkowskiego o Kaszubach, Gdańsku i Pomorzu w języku niemieckim i angielskim³⁵. Przygotowane jest kolejne dzieło zbiorowe o Kaszubach w języku angielskim pod redakcją Cezarego Obrachta-Prondzyńskiego.

Zarząd Instytutu Kaszubskiego, kierując jego bieżącą działalnością, zabiegając na co dzień o niezbędne środki, przygotowując kolejne projekty i wnioski o ich dofinansowanie (coraz obszerniejsze i bardziej biurokratyczne!), nie przestaje podejmować działań zmierzających do stabilizacji. Jedną z możliwości była szansa przed kilka laty związania na stałe pracy stowarzyszenia z państwową (samorządową-powiatowo-wojewódzka) instytucją, jaką jest Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, od początku faworyzowaną przez członków i zarząd Instytutu, wspierających jego bieżącą działalność, troszczących się o jego perspektywiczny rozwój. Niestety różne słabości przekreśliły tę możliwość ze stratą dla obu stron. Drugą możliwość widziano w związaniu administracyjnym Instytutu Kaszubskiego z Uniwersytetem Gdańskim, gdzie od lat rodzi się m.in. nowy kierunek studiów filologicznych – kaszubistyka. To rozwiązanie wybrano w Poznaniu, gdzie na wzór Instytutu Kaszubskiego powołano Instytut Wielkopolski, wiążąc go instytucjonalnie (zabezpieczając minimum warunków działania) z Instytutem Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza³⁶. Trzecia możliwość, to powołanie nowej instytucji samorządowej pod nazwą Instytutu Kaszubskiego czy Instytutu Kaszubsko-Pomorskiego, którą na co dzień wspierałoby nasze stowarzyszenie – rozwiązanie na wzór podobnych regionalnych instytucji badawczych w Polsce – Instytutu Śląskiego w Opolu i Ośrodka Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego w Olsztynie, powołanych przed laty mocą decyzji miejscowych wojewodów jeszcze w okresie PRL-u. Można też wskazać podobne rozwiązania z terenu Niemiec – zwłaszcza *Nordfriesisches Institut* w Bredstädt i *Sorbischen Institut* w Budziszynie.

³³ Zob. C. Obracht-Prondzyński, *Dziesięć lat pracy...*, s. 55-58 i 59-60, gdzie podano „Sponsorów Instytutu Kaszubskiego”.

³⁴ Współpraca z Instytutem w Bredstädt ogranicza się do skromnej wymiany naszych wydawnictw, głównie instytutowych organów – „Nordfriesland” i „Acta Cassubianna”.

³⁵ Zob. J. Borzyszkowski, *Die Kaschuben, Danzig und Pommern*, Gdańsk-Wejherowo 2002 – współwydawca Muzeum PiMK-P w Wejherowie oraz tegoż, *The Kaschubs, Pomerania and Gdańsk*, tłum. T. Wicherkiwicz, Gdańsk-Elbląg 2005 – współwydawca Elbląska Uczelnia Humanistyczno-Ekonomiczna. Warto tu może wspomnieć jeszcze książkę J. Borzyszkowskiego *O Kaszubach w Kanadzie*, Gdańsk 2004 – wydaną wspólnie z EUH-E oraz Wydawnictwem Uniwersytetu Gdańskiego. W 2008 r. Instytut przygotował też wspólnie z Muzeum wejherowskim w jego siedzibie wystawę „O Kaszubach w Kanadzie (1858-2008)”, udokumentowaną we wspólnym wydawnictwie pod takimże tytułem, przygotowanym przez J. Borzyszkowskiego i Janinę Kurowską.

³⁶ Jego głównym współtwórcą i dyrektorem jest członek Instytutu Kaszubskiego profesor Witold Molik.

W naszym przypadku podmiotem powołującym do życia Instytut miał być Urząd Marszałkowski w Gdańsku czyli Samorząd Województwa Pomorskiego. Pierwsze, zdawało się partnerskie rozmowy, obietnice i przyrzeczenia sprzed niewielu laty... nie przyniosły, niestety, oczekiwanego – zdawało się uzgodnionego – efektu.

Po 12 latach owocnej pracy społeczników Instytut Kaszubski w Gdańsku pozostaje nadal jedynie stowarzyszeniem ludzi nauki. Aktualności nie straciły stwierdzenia Cezarego Obrachta-Prondzyńskiego z przywołanego w przypisach wydawnictwa z okazji 10-lecia:

„Realizacja zadań Instytutu była możliwa także dzięki bezinteresownej, społecznej pracy wielu członków i przyjaciół Instytutu oraz ich zaangażowania w realizację różnych projektów, głównie wydawniczych. Mowa tu przede wszystkim o pracach wykonanych nieodpłatnie, ale stanowiących ewidentny zysk Instytutu. Można tu podać takie składniki, jak rezygnację z wynagrodzenia za prace redakcyjne (m.in. przy wydaniu „Acta Cassubiana”), rezygnację z honorariów autorskich na rzecz Instytutu, nieodpłatne wykonanie np. projektów okładek, nieodpłatne wygłoszenia referatów lub wystąpień w czasie promocji książek, nieodpłatne wykonanie projektów tablic pamiątkowych, gratisowe tłumaczenia itp.

Od początku swego istnienia Instytut Kaszubski ma siedzibę w Domu Kaszubskim. Jej nieodpłatne użytkowanie jest możliwe dzięki umowie z Zarządem Głównym ZK-P, które ponadto do połowy 2002 r. opłacało etat sekretarki Instytutu. W zamian za to Instytut realizował i realizuje nadal znaczną część zadań statutowych ZK-P, szczególnie w odniesieniu do popularyzacji wiedzy o Kaszubach i Pomorzu oraz rozwijania współpracy międzynarodowej”³⁷.

Mam nadzieję, że dotychczasowa praca Instytutu potwierdza realizację przyjętych przed laty zadań, postawionych celów, a także w pewnej części oczekiwań społecznych. Pamiętając o bezinteresownej pracy wielu członków Instytutu trzeba podkreślić, że jego chlubą są również członkowie honorowi. Należą do nich: Gerard Labuda, Poznań; Andrzej Zbierski, Gdańsk; Elżbieta Zawacka, Toruń; Fridhelm Hinze, Berlin (tych dwóch ostatnich osób, niestety, nie ma już wśród żywych).

Wspólnota członków Instytutu Kaszubskiego, ludzi nauki zainteresowanych wczoraj – dziś i jutrem Kaszubów i Pomorza, jest wciąż otwarta...

ABSTRACT

The Kashubian Institute – a society of scholars connected in various ways with Kashubia and Pomerania – was grounded in Gdańsk in 1996. Among its founders and members are scholars from different academic centres in Poland and abroad; a majority of them represent the humanities. The aims of the Institute comprise initiation and conducting of scientific research, publishing activity and supporting young scholars. To date, achievements of the KI include scores of conferences and over a hundred publications, such as basic works on the history and sociology of Kashubians, biographies of outstanding Kashubian activists and writers, volumes of prose and poetry, as well as memoirs and monographs of towns and villages.

The Institute, with the help of external financial assistance, cooperates with the Kashubian-Pomeranian Association and the Museum of Kashubian-Pomeranian Literature and Music in Wejherowo as well as with other similar institutions in Poland and Europe, also with Kashubian communities in America. An important part of the activity of the KI is collaboration with teachers within the scope of regional education – not only in Kashubia but also other regions of Pomerania. The ‘trademark’ of the KI is the yearbook “Acta Cassubiana”.

³⁷ C. Obracht-Prondzyński, *Dziesięć lat pracy...*, s. 61.